

Barokizirana župna crkva Presvetog trojstva u Turnašici

Između mnogih kulturno-povijesnih sakralnih spomenika u Hrvatskoj, kada se o takovim spomenicima govori, moramo sasvim sigurno navesti ime župne crkve Presvetog Trojstva u Turnašici, na istočnom dijelu Podravine podno same Bilogore. Barokizirano zdanje (na starijim temeljima i sa starijim dijelovima) dovoljno je staro i očuvano djelo starih majstora pa da, zajedno sa selom u kojem se nalazi, zavrijedi da se nešto više i podrobnije o njemu kaže nakon tolikog broja godina.

Iz povijesti podbillogorskog sela Turnašice

Danas možemo reći da smo načisto sa odgovorom na pitanje, da li se u srednjem vijeku na mjestu današnje Turnašice nalazilo kakvo naselje. Arheoloških nalaza, naime, što možda radi njihove neočuvanosti, nepostojanja, a sigurno i radi slabe istraženosti tog terena, nema mnogo pronađenih, a čak uopće starijih od srednjeg vijeka.¹

Na mjestu današnjeg sela u srednjem vijeku se nalazilo naselje sa župom i crkvom Bartolovec (»Berthalamowcz« sa župnom crkvom »S. Bartholomei«). Naselje i crkva spominju se najranije u Ivanovom popisu od 1334, te prilikom popisa župnika župa guščanskog arhiđakonata 1501. (»Augustinus Plebanus S. Bartholomei«).²

Današnje selo Turnašica nastalo je nakon oslobođenja Slavonije od Turaka i to prvih godina XVIII. st. Stjepan Pavičić drži³, oslanjajući se na izvore, da je Turnašica naseljena »gotovo sva ... iz nešto zapadnije Sedlarice i Pitomače«, ali svakako krajišnicima koji su dolazili sa zapada Podravine.

Prema Josipu Adamčeku⁴ Turnašicu su krajišnici naselili do 1702. Hapsz Gabriel, popisivač bečke Komore 1698. u virovitičkom kotaru⁵ spominje i mjesto (»pagus«) »Tornasicza« (Turnašica) ali i to da je ovdje nekada bilo selo a sada je nenaseljeno.

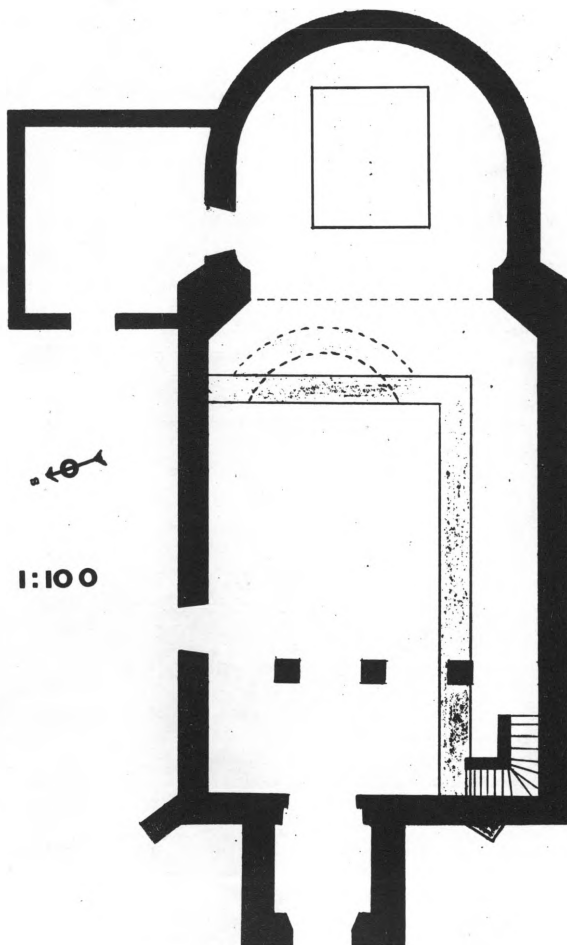
Međutim, i kanonski vizitator 1716, prilikom posjeta pitomačkoj župi, spominje da je selo Turnašica nenastanjeno,⁶ dok se 1720. navodi da u njoj već živi 32 domaćinstva.⁷ Prema Adamčekomovom podatku Turnašica je između 1698. i 1702. mogla biti nastanjena, ali svakako do 1716. ona je morala ponovno opustjeti, što bi bilo zaista čudno.

U matičnoj knjizi krštenih pitomačke župe⁸ (osnovana 1710.) Turnašicu, odnosno njezine stanovnike, nalazimo već 1717. i 1718. što je vrlo važno jer se prema ovom podatku može utvrditi dosta precizno naseljavanje mjesta srednjovjekovnog sela Bartolovca koje je za turske dominacije bilo na samoj granici Turskog Carstva i Slavonije i više od 100 godina pusto.^{8a}

Vizitator koji je posjetio pitomačku župu 1773. kaže da je u Turnašici tada 25 kuća. 1746. u selu je bilo 33 do-

maćinstva, 1783. 46, a 24 godine kasnije, 1807. također 46, dok 1846. 36.⁹

Broj stanovnika u selu kretao se tokom XVIII. i XIX. st. dosta ujednačeno: 1771. 318, 1789. 223, 1808. 211, 1817. 279, 1826. 262, 1839. 284, 1851. 286, 1857. 301, 1869. 347 stanovnika itd, dok danas u selu živi nešto više od 400 osoba.¹⁰

Od novog naseljavanja 1716–1717. godine Turnašica je potpala pod pitomačku župu.

Godine 1720. u selu je bilo 7,5 selišća, a sve ostalo vrijeme do sredine XIX. st. broj selišća se kretao od 15–16.¹¹

Od 1726. selo pripada virovitičkom vlastelinstvu i to sve do njezinog ukidanja. Do tada bila je pod upravom vojske i Komore.¹²

Andrija Fergić, turnašički župnik od 1811. do 1829, koji je počeo 1821. pisati spomenicu, na njezinom početku navodi da je turnašička župa osnovana 1742. i to po želji Marka Pejačevića, plemića. Međutim, sasvim je jasno da to Pejačević nije mogao tražiti budući da je vlasnik vlastelinstva postao 8 godina kasnije.¹³

Župi, koja jest osnovana 1742, pripojena su sela Stari Gradac, Lozan i Vukosavljevica dok je 1790. pripojena i Sedlarica koja se do tada nalazila u sastavu pitomačke župe.¹⁴

Malo je sačuvanih podataka iz povijesti Turnašice XVIII. i XIX. stoljeća. Imamo nekih podataka o poznatoj seljačkoj buni na virovitičkom vlastelinstvu iz 1755. radi nametanja velikih renti u kojoj je bilo nekoliko podstrekača bune i iz Turnašice, a to su bili Filip Galjar, novoizabrani seoski knez (starješina), Pavao Abramović i Andrija Grgin, zet. Nakon smirivanja pobune komisija je osudila između ostalih i Galjara na 3 godine tamnice s prisilnim radom. Do bune je došlo i 1837.¹⁵ Od strane županijskih vlasti u Turnašici je 1822. po prvi put otvorena škola koja je imala tri razreda.¹⁶

Župna crkva Presvetog Trojstva

U izvještaju kanonske vizitacije Andrije Vinkovića od 8. listopada 1658. koju je izvršio u Đurđevcu¹⁷ govori se da je pod »Črlenom Klisom« (»Cherlenam Kliszam«) pod bregovima »sub montibus« gotovo cijela crkva svetog Bartolomeja.¹⁸

Hapsz Gabriel, popisivač Komore 1698. spominje u Turnašici oštećenu crkvu (od turske vojske), sa cijelim tornjem, koja se da lako popraviti (»In hoc loco reperitur quaedam ecclesia ruinata, facili reparatione digna cum una turri ad huc integra«).¹⁹

Godine 1716. za tu se crkvu kaže da nosi ime Bl. D. Marije i da nije mnogo oštećena od turskih provala, što se poklapa s navodima od 1658. i 1698.²⁰

1733. kanonski vizitator Juraj Bistrički²¹ navodi da se crkva Presvetog Trojstva nalazi u Turnašici, da je dosta prostrana, ima jedna vrata sa sjeverne i jedna s južne strane. Toranj je popravljen i u njega smješteno 30 funti (17 kg) teško zvonu.

Tadašnji izgled crkve bio bi vrlo sličan izgledu crkve iz 1658.

U toku 1738. u nju je postavljen jedan glavni oltar, a 11 godina kasnije, 1749, propovjedaonica i dva sporedna i manja oltara.²²

Prema analizi današnjeg tlocrta turnašičke crkve, stanja na zidovima i na podištu te tornju, možemo napraviti dosta približan tlocrt i djelomično točan izgled zidova i tornja tadašnje crkve, te, bez obzira na pisane podatke, djelomičnu rekonstrukciju dogradnje.

Najveća dogradnja crkve izvršena je između 1776. i 1790. kada je ona znatno proširena prema jugu i istoku, tako da je povećan brod i dozidana apsida.²³

Na današnjim zidovima jasno se po ispucaljoj žbuci i samom ispucalom zidu može ustanoviti postojanje starijeg zida, odnosno zidova.

Na sjevernom zidu raspuklina počinje na oko 2 metra od sakristije, diže se na oko 3 do 4 metra u visinu, nast-

vlja prema tornju, dolazi do njega i tu se diže do oko metar iznad drugog prozora. I na zapadnom zidu južno od tornja jasno se vidi raspuklina i mjesto spajanja zidova prilikom proširenja. Spomenuti dio sa apsidom, brodom i sakristijom bez sumnje je izgrađen u doba baroka i kasnije, tj. nakon sredine XVIII. st. (kasni barok) što se vrlo dobro vidi po stilu izgradnje.

Iz spomenutih razloga brod crkve je u odnosu na zvonik postavljen nesimetrično.

Unutrašnja strana zvonika nije ožbukana pa se na njegovim zidovima jasno vide etape dograđivanja i preuređivanja.

Razne starosti zidova tornja (po kojem je Turnašica krajem XVII. st. i dobila ime) mogu se uočiti na 4 mjestima. Sudeći prema boji cigle, njezinoj veličini, vrsti žbuke, načinu zidanja, debljini zidova, najstariji zid ide u visinu do oko metar iznad drugog prozora odozdo. Na taj se dio nastavlja nešto mlađi zid koji pak ide sve do trećeg prozora odakle se nastavlja još mlađi zid i ide do mjesta gdje se nalaze zvona na što dolazi, na samo nekoliko metara visine, najmlađi zid na kojeg je postavljena konstrukcija kape tornja.

U visini drugog prozora na južnom zidu zvonika pronađen je zazidani boltani prozor dimenzije 160 cm visine i 100 cm širine.

Najstariji sačuvani prozori nesumnjivo su prva dva na zvoniku. Oni su sigurno rađeni u vrijeme zidanja zidova i izgledaju sasvim kao puškarne na utvrđama XV. i

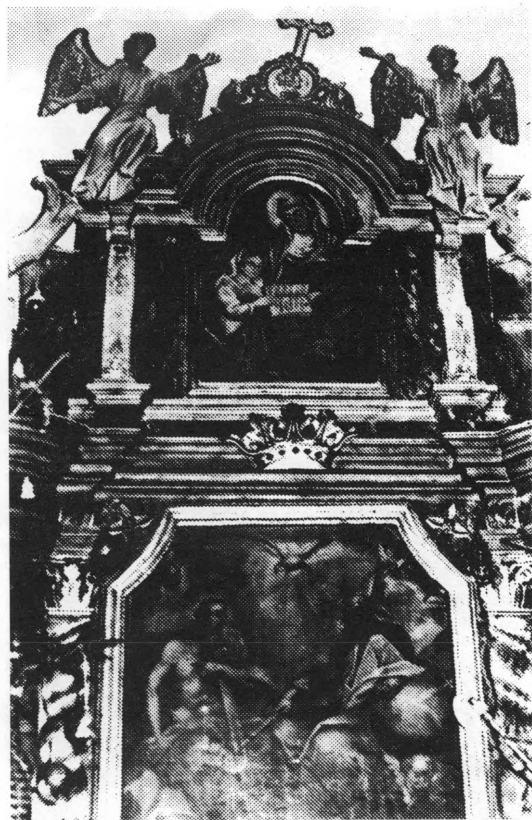
XVI. st. Slično se može reći i za spomenuti boltani prozor u visini drugog prozora, međutim ne sa sigurnošću. I premda su bolta i stranice prozora vrlo kompaktno izvedeni i tehnički se uklapaju u ostali dio zida on je mogao biti probijen u doba baroka na što nas upućuje forma bolte, međutim, on može biti i stariji, iz doba srednjeg vijeka budući da se ova bolta može najlakše izvesti. Jasno se vidi i to da je prozor zazidan dosta nakon izgradnje tog dijela zvonika.

Možemo samo pretpostavljati da ovaj dio zidova pripada crkvi sv. Bartolomeja koja se spominje 1334. (?)

No nije samo to što pojedine dijelove građevine a time i osnovu crkve stavlja u srednji vijek.

Na sjeverozapadnom uglu crkve nalazi se danas još jedina preostala konzola široka nešto više od 70 centimetara, a isturena iz zidova gotovo metar. Budući da jugozapadna strana crkve niti ikoja druga nemaju konzole, a ova se nalazi na najstarijem dijelu crkve ta je konzola sigurno zidana za vrijeme izrade ovog dijela (najstarijeg) crkve. Za druge uglove ne možemo reći da su se na njima nalazile konzole, ali možemo tvrditi da se jedna sigurno nalazila na južnom zidu pored tornja na koji je nadozidan dio zida prilikom proširenja.

Ako u odnosu na toranj simetrično preklopimo sjevernu polovicu broda crkve do pukotine kod sakristije, a takvo je stanje bilo kod crkve prije dogradnje, tada bi

njezina širina, odnosno širina broda, bila 6,5 metara i simetrično postavljena u odnosu na zvonik.

Pregledavajući podište crkve lako se na njemu može uočiti da je rađeno na tri ili više etapa. Prva i vjerojatno najstarija podna površina još i danas je široka 6,5 metara, a dugačka 11,2 metra i izrađena od glazirane betonske površine koja je postavljena sigurno prije proširenja crkve.²⁴ Prema tome unutrašnje dimenzije crkve bile bi upravo 6,5 x 11,2 metra.

Budući da je na sjevernom zidu prije proširenja postojao jedan ulaz, nije bilo potrebe da se kasnije probija drugi i zazidava stari. Na tom zidu nisu pronađeni tragovi postojanja nikakvog drugog ulaza koji bi bio zazidan, pa stoga možemo reći da je ulaz koji se spominje i 1733. bio na ovom sadašnjem mjestu.

Budući da je toranj crkve početkom XVIII. st. bio čitav, nije na njemu trebalo mnogo raditi, da bi ga se eventualno nešto popravilo. Teško je danas ustanoviti do koje je visine toranj bio čitav 1698. ili 1716. ili, pak 1733. kada se u njemu već nalazilo zvono.

Kod trećeg prozora na zvoniku pronađena su 4 zazidana polukružna boltana prozora 180 cm visine i 170 cm širine, a raspoređeni su na sve četiri strane. Oni mogu biti iz doba baroka, ali i stariji. Međutim, na toj se visini sigurno jedno vrijeme nalazilo zvono, jer je ovakav razmještaj prozora tipičan za tu visinu tornja – kako

bi zvuk zvona dopirao na sve četiri strane – dok je na zidovima zvonika pronađena i nekolicina rupa koje nas navode na pomisao da su se u njima nalazile zazidane grede, kao nosači nekih starijih i većih zvona, jer su te grede bile sigurno umetnute prilikom zidanja tog dijela tornja. Možemo pretpostavljati da je prilikom proširenja, visina tornja dopirala do trećeg prozora zvonika, a ostatak je nadograđen ili tada ili kasnije.

Ta četiri prozora, kada se ucrtaju na današnji zvonik kojeg pak skratimo za 7–8 metara, dobit ćemo zdepasti srednjovjekovni zvonik vrlo pogodan za osmatranje, pa čak i obranu od napadača.

Kako je točno bila postavljena apsida stare crkve? Danas nema ničeg što bi nas navelo na nešto određeno i karakteristično. Jedan od župnika turnašičke župe je prema nepoznatom izvoru ucrtao u župnu Spomenicu na tlocrt stare crkve upravo ovako kako je to sa isprekidanim linijama naznačeno na priloženom tlocrtu. Da li je ona zaista tako izgledala u XVII. st. i ranije, ne znamo. Današnja apsida je oblog oblika (polukrug), međutim znamo da su kod nas u srednjem vijeku one bile često takve ali i uvučene, na određeni način, ispod broda. Možda su graditelji prilikom proširenja zadržali tradiciju i novoj crkvi dali izgled apsida kakva je ranije bila. Da li su konzole bile i kod apsida, ne zna se, ali bi sve to si-

gurno pokazala arheološka iskapanja unutar crkve i pored sjevernog zida broda izvana.

Onog što pripada baroku crkva ima dosta. Apsida, boltani strop apsida, južni zid i dio zapadnog zida broda, sve je to izgrađeno u to vrijeme. Godine 1816. crkva dobiva današnji kor koji je također izrađen pod jakim utjecajem baroka, iako već u doba klasicizma i on stoji na tri vidljiva zidana stupa (»partem chori anno 1816. positum«).²⁵

Strop crkve je danas valjkast i nije zidan. Izrađen je 1930. godine. Prema podacima u Spomenici, do tada je bio sasvim ravan i, kao i sadašnji, napravljen od dasaka te ožbukane. Strop ispod kora sastoji se od 4 bačvaste cjeline koje dijele arhitravi što se pružaju od zida tornja u luku do onih stupova, pa su tako ujedno i nosači čitavog kora. Apsida je dosta prostrana i u njoj se nalazi glavni oltar Presvetog Trojstva iz 1738. To je retabilirani oltar sa dominantnom središnjom slikom Presvetog Trojstva, međutim, prilikom boljeg pregledavanja pažnju skreće manja slika B. D. M. sa Kristom uatici. Prema svemu sudeći ova slika nepoznatog majstora sasvim je sigurno izrađena prije izrade oltara i bila je sasvim drugog formata. Čini se da je bila dosta oštećena jer je popravljena, a i danas je u dosta oštećena. Detaljnim proučavanjem moglo bi se još ponešto reći, a možda i otkriti razdoblje njezine izrade. Sasvim je prilagođena formatu kojeg traži oltar u tom dijelu.

Osim ulaza sa sjeverne strane u brod, danas crkva ima još dva ulaza. Jedan je sa zapadne strane ispod zvonika a zatvaraju ga dvojna vrata, jedna izvana, a druga iznutra i ta su izrađena 1787, kako to stoji izrezbareno na njima, a što je možda i godina proširenja crkve. masivna su i okovana željezom. Vrijedan kasnobarokni rad nekog stolara. Drugi ulaz je preko sakristije sa sjeverne strane.

Crkva ima tri prozora. jedan se nalazi u apsidi, a dva u brodu i to na južnom zidu. Izrađeni su u vrijeme proširenja crkve.

Ulaz u toranj danas je sa sredine kora na koji se ulazi s južne strane ispod njega. Taj je ulaz u zvonik sa vratima danas četvrtast, ali iz unutrašnje strane vidi se da je ranije bio sa završetkom u polukrug. Sakristija koja se nalazi na sjevernoj strani crkve također je prostrana i ima četiri prozora: dva sa istočne i dva sa sjeverne strane. Na zapadnom zidu nalazi se ulaz u sakristiju. Izrađena je u XIX. st.

Na istočnoj strani svetišta nalazi se pod svodom rozeta, a ispod nje jedna mala trompa.

Dva sporedna oltara i propovjedaonica iz 1749. još uvijek su u dobrom stanju i neoštećeni. Tko je autor svega toga još uvijek se ne zna. Moguće je da je propovjedaonicu izradio Stjepan Severin (odnosno njegova radionica) iz Križevaca čija su djela sačuvana u župnoj crkvi u Ludbregu, u Miholjancu i drugdje, također iz tog vremena.

Od ostalog starijeg inventara sačuvano je nekoliko baroknih svjećnjaka, te jedan pozlaćeni (?) kalež, također rad iz XVIII. st. Od starijih knjiga sačuvano je svega nekoliko misala s kraja XVIII. st. U crkvi se nalazi i jedan barokni luster koji je danas preuređen za žarulje na električnu energiju. Južni dvor čuva i tri mužara iz XVIII. st. iz kojih se pucalo praznicima, te jednu tzv. »škrebetaljku« koja je određenih dana zamjenjivala zvonjavu zovna. Danas se više ne koristi.

BILJEŠKE:

1. Iz doba srednjeg vijeka (XV–XVI. st.) pronađeni su ulomci keramike, dok je, prema pričanju pokojnog župnika Petra Širokog, bio pronađen i jedan primjerak rimskog novca. Na južnom dijelu Turnašice danas se još uvijek može vidjeti trasa poznate antičke ceste Petovio-Mursa. Vidi B. Begović: Prilozi poznavanju starih putova i naselja u Podravini, Podravski zbornik 86, Koprivnica 1986.
2. F. Rački: Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501, Starine IV, Zagreb 1872. O tome vidi i P. Cvekan: Od Kopačevca do Pitomače, Pitomača 1978. Bartolovec je pripadao gorbonočkom (Gorbonok = Kloštar Podravski) vlastelinstvu. Vidi i J. Bösendorfer: Crtime iz slavonske povijesti, Osijek 1910, str. 266–267.
3. S. Pavičić: Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji, Zagreb 1953, str. 178–179.
4. J. Adamček: Prilozi povijesti Virovitice, Virovitički zbornik, Virovitica 1986, str. 158.
5. I. Mažuran: Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine, Osijek 1966, str. 63.
6. R. Horvat: Hrvatska prošlost II, Zagreb 1941, str. 68–69 (Župe u Hrvatskoj Podravini).
7. J. Adamček o. c.
8. Liber baptisatorum de anno 1717. et copulatorum 1720. – usque ad annum 1732. U župnom uredu u Pitomači.
- 8a. Bartolovec je spaljen od turske vojske vjerojatno negdje sredinom XVI. st. ali svakako već do osvajanja Virovitice 1552. Od tada pa do osnivanja sela Turnašice, koja je dobila ime po tornju i prije naseljavanja, prostor između Virovitice i Đurđevca preko 160 godina bio je najvjerojatnije bez stanovnika.
9. J. Adamček o. c.
10. B. Begović: Tri stoljeća Pitomače, Pitomača 1985, str. 177.
11. J. Adamček: o. c.
12. Prvi njezin vlasnik bio je J. Folck de Cordona. Vidi J. Adamček o. c. str. 157.
13. Liber memorabilium parochia Turnašica – od 1821.
14. R. Horvat o. c. str. 70 i B. Begović: Primjer baroknog sakralnog drvenog graditeljstva iz đurđevačke Podravine, Podravski zbornik 87, Koprivnica 1987, str. 123 i dalje.
15. J. Adamček o. c. str. 174–175 i 178–179.
16. o. c. str. 171.
17. Protokol can. vizitacija 89/I, broj 4/IV Variae. U Arhivu Hrvatske u Zagrebu (nadbiskupski arhiv).
18. Vinković nije posjetio to mjesto već je podatke dobio u Đurđevcu, valjda od tamošnjeg župnika ili krajiškog kapetana.
19. I. Mažuran o. c.
20. R. Horvat o. c. 68–69.
21. R. Horvat o. c. str. 70 (Izvjės. can. viz. 94/VI.)
22. Izvjės. can. viz. od 1738. 94/VI.

23. Liber memorabilium parochie Turnašica. Temelji za proširenje crkve postavljeni su, kako stoji u župnoj Spomenici za župnika Ivana Domladovca (1756–1776.), dok je proširena između 1776. i 1790. tj. za župnikovanja župnika Franje Kosa. Točnije se to proširenje datira u 1778. godinu.
24. Ali nakon proširenja je onaj dio na kojem se danas nalaze ploče, popoden. Kako je taj tarac bio dobar a onaj iz stare crkve već dotrajavao, još kasnije je onaj stari presvučen novim slojem pa se ta razlika i danas vidi.
25. Liber memorabilium parochie Turnašica. Istu spomenicu počeo je pisati 1821. župnik A. Fergić. Spomenimo i župnike ove crkve: Mihael Gučić (1742–1756), Ivan Domladovac (1756–1776), Franjo Kos (1776–1790), Antun Biskup (1790–1811), Andrija Fergić (1811–1829), Josip Zrnec (1829–1843), Ivan Krizostan Grgesina (1843–1880), Mijo Domitrović (1880–1907), Vladimir Vrbanić (1908–1923) itd. dok je danas župnik Juraj Prelec kojem se srdačno zahvaljujem na suradnji.

Upotrebljavani izvori i literatura:

1. J. Adamček: Prilozi povijesti Virovitice, Virovitički zbornik, Virovitica 1986.
2. B. Begović: Tri stoljeća Pitomače, Pitomača 1985.
3. B. Begović: Prilozi poznavanju starih putova i naselja u Podravini, Podravski zbornik 86, Koprivnica 1986.
4. B. Begović: Primjer baroknog sakralnog drvenog graditeljstva iz đurđevačke Podravine, Podravski zbornik 87, Koprivnica 1987.
5. J. Bösendorfer: Crtime iz slavonske povijesti, Osijek 1910.
6. P. Cvekan: Od Kopačevca do Pitomače, Pitomača 1978.
7. R. Horvat: Hrvatska prošlost knj. II, Zagreb 1941.
8. Liber baptisatorum . . . – župni ured u Pitomači.
9. Liber memorabilium parochiae Turnašica. – župni ured u Turnašici.
10. I. Mažuran: Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine, Osijek 1966.
11. S. Pavičić: Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji, Zagreb 1953.
12. Protokoli kanonskih vizitacija god. 1658, 1716, 1733. i 1738. (89/I, No 4/IV, 94/VI) – Arhiv Hrvatske u Zagrebu.
13. F. Rački: Popis zagrebačke biskupije 1334 i 1501, Starine IV, Zagreb 1872.

Fotografije: T. Mlinjarić (snimljeno u siječnju 1988),
tlocrt: B. Begović (siječanj 1988).